

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «САВІНИ ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF SAVINY v. UKRAINE)**

(Заява № 39948/06)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

18 грудня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ

18/03/2009

Це рішення стане остаточним відповідно до умов пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може зазнати редакційної правки.

У справі «Савіни проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Райт Маруст (*Rait Maruste*), Голова,

Карел Юнгвірт (*Karel Jungwiert*),

Володимир Буткевич (*Volodymyr Butkevych*),

Марк Віллігер (*Mark Villiger*),

Ізабель Берро-Лефевр (*Isabelle Berro-Lefuvre*),

Миряна Лазарова-Трайковська (*Mirjana Lazarova Trajkovska*),

Здравка Калайджиєва (*Zdravka Kalaydjieva*), судді,

а також Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), Секретар секції,
після наради за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року,
постановляє таке рішення, винесене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 39948/06), поданою проти України до Суду 20 вересня 2006 року двома громадянами України — Сергієм Леонідовичем Савіним і Валентиною Олександрівною Савіною (далі — заявники) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявників, яким було надано юридичну допомогу, представляв пан Д. Д. Менко, адвокат, що практикує в м. Ромни. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим.

3. Заявники стверджували, зокрема, що передання їхніх трьох неповнолітніх дітей під опіку держави порушило їхні права, гарантовані пунктом 1 статті 6, статтями 8 і 14 Конвенції.

4. 16 травня 2007 року Суд вирішив направити заяву Уряду. Суд також вирішив розглядати питання щодо суті справи та її прийнятності одночасно (пункт 3 статті 29) та розглянути справу в першочерговому порядку відповідно до правила 41 Регламенту Суду.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники — чоловік і дружина, 1957 і 1956 років народження відповідно, проживають у місті Ромни.

А. Сімейні обставини і матеріально-побутові умови заявників

6. Обидва заявники є сліпими з дитинства.

7. З 1990 до 2006 року заявник був офіційно працевлаштований на підприємстві Українського товариства сліпих (далі — УТОС), громадської організації, мета діяльності якої, що здійснюється за фінансової підтримки держави,— допомога інвалідам зору. Однак, як свідчить інформація, надана його працедавцем, з 2001 до 2006 року він фактично працював не більше кількох днів на рік. У 2006 році заявника, який досяг пенсійного віку, було звільнено у зв'язку із скороченням штатів. Заявника не працює з початку дев'яностих років.

8. Із 1997 року в розпорядженні сім'ї були дві двокімнатні квартири з державного житлового фонду, хоча самі заявники стверджують, що вони користувалися лише однією з них. Квартири обігрівалися печами, але не були обладнані системами водоводу і гарячого водопостачання.

9. Заявники мали семеро дітей: О. С.— 1991 р. н., М. С.— 1992 р. н., Ю. С.— 1993 р. н., П. С.— 1995 р. н., С. С.— 1997 р. н., К. С.— 1998 р. н. і Т. С.— 2001 р. н.

10. У лютому 1998 року чотирьох дітей (М. С., Ю. С., П. С. та С. С.) передали під опіку держави у зв'язку з неспроможністю заявників забезпечити їм належний догляд і виховання. Спочатку дітей помістили в різні заклади; однак, як свідчать матеріали, нині вони, за винятком П. С., якого було усиновлено за згодою заявників, є вихованцями Роменської загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ім. О. А. Деревської.

11. У 1997 році найстаршого сина, О. С., який залишався під їх опікою, також передали до зазначеного інтернату. Батьки забирали їх додому на вихідні та на час канікул. Директор інтернату неодноразово скаржився до відповідних комунальних служб на те, що О. С. постійно тікає зі школи, займається бродяжництвом, збираючи порожні пляшки, жебракує. Ніяких подробиць або конкретних випадків не наведено.

12. У період з 1998 до 2004 року представники служби у справах неповнолітніх і органу опіки та піклування разом із кількома іншими комунальними службами приблизно десять разів відвідували квартиру заявників і склали акти щодо придатності їхніх матеріально-побутових умов для виховання дітей, які залишалися на їхньому піклуванні. Згідно з цими актами зазначені умови були вкрай незадовільними. Зокрема, приміщення потребували невідкладного ремонту; у квартирі було холодно, скрізь бруд, павутиння, запах людських екскрементів. Усюди на підлозі та на ліжках було розкидано одяг і лахміття. Посуд було не вимито. Постільні речі, які були не на всіх ліжках, були дуже забруднені. Дитячий матрац прогнів усередині

через постійне потрапляння сечі. Дитяче ліжко було непридатне для користування. Ніяких продуктів на кухні не виявилось. Діти були немиті і вдягнені не по сезону. В одному з актів було зазначено, що у Т. С., найменшої дитини, був висип на шкірі. Ще в одному акті зафіксовано, що «діти хворіють», хоча ознак їх захворювань не уточнено. Одного разу діти не пустили інспекторів до помешкання, оскільки батьки вийшли до крамниці по молоко, а діти залишилися самі з найстаршим із них, О. С.

13. У період з 1998 до 2004 року (дату не зазначено) УТОС надавало заявникам матеріальну допомогу різного характеру, розмір якої не задокументовано. Зокрема, надавалися дрова, одяг, взуття та основні харчові продукти (такі як цукор, картопля, крупи та борошно). У 1998 році УТОС також організувало ремонтні роботи у квартирі, проведені на добровільних засадах місцевими студентами: вони, зокрема, здійснили побілку та пофарбували підлогу і віконні рами.

14. Заявники зверталися (дату не зазначено) до міської влади з проханням забезпечити постачання газу в їхню квартиру, що дало б змогу поліпшити її обігрів, а також умови приготування їжі та можливість користуватися гарячою водою. 10 січня 2000 року їх повідомили, що проти цього рішуче заперечують їхні сусіди, на думку яких небезпечно встановлювати газове обладнання у квартирі сліпих, де є малі діти. До того ж це було технічно неможливо.

15. 22 лютого 2000 року заявники звернулися до начальника міського управління соціальної допомоги з проханням посприяти їм у пошуках підходящої роботи для заявника. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

16. 22 лютого 2000 року служба у справах неповнолітніх звернулася з клопотанням до керівника комітету міської ради у справах жінок про надання гуманітарної допомоги сім'ї заявників. Стосовно реагування на це звернення інформації немає.

17. 16 лютого 2001 року К. С. пройшов обстеження у лікаря, який виявив затримку його мовного розвитку та наявність ознак першої стадії анемії. Лікар також зазначив, що живіт дитини м'який і не роздутий; температура нормальна, ознак недоїдання немає, шкірні покриви чисті; лімфатичні вузли і печінка не збільшені, горло без почервоніння, сечовипускання і випорожнення в межах норми.

18. 27 лютого 2001 року заявники одержали 150 гривень¹ фінансової допомоги для оплати електроенергії.

19. 8 липня 2003 року комітет міської ради з питань соціального захисту і запобігання підлітковій злочинності попередив заявників про необхідність поліпшення умов, у яких виховуються їхні діти.

---

¹ Приблизно 20 євро.

20. Завідувач дитячого садка, до якого з 2003 року ходив К. С., видав (дата невідома) довідку про його розвиток, в якій зазначено, що К. С. відвідував заклад регулярно і що батьки приводили його до садка і забирали додому вчасно. Заявниця, як повідомлялося, активно цікавилася виховним процесом щодо К. С. і загалом реагувала на зауваження вихователів і медичних працівників. Дитина, як зазначалося, була дещо негіддатливою і неактивною на заняттях, але охочою до спілкування з іншими дітьми. Водночас також зазначалося, що іноді неохайний вигляд і брудний одяг К. С. відлякував від нього його товаришів.

21. У грудні 2003 року роменський центр охорони здоров'я дітей видав довідку про те, що О. С. і К. С. харчуються в школі і що їм було надано путівки до літніх таборів, оскільки вони стоять на обліку як хворі на анемію першого ступеня.

22. Згодом (дату не зазначено) заявник звернувся до суду з позовом, вимагаючи від свого працедавця виплати заборгованості із заробітної плати та інших виплат, включаючи відшкодування за час вимушеної перерви в роботі, яка тривала до 31 листопада 2004 року (початкової дати цієї перерви не зазначено). 3 листопада 2004 року Роменський міський суд припинив провадження у справі з огляду на досягнення сторонами мирової угоди, за умовами якої заявник мав одержати компенсацію в розмірі 1500 гривень¹. 5 січня 2006 року Роменський міський суд присудив заявникові додатково кілька компенсаційних сум у загальному розмірі 1110 гривень² — за подальший період вимушеної перерви в роботі.

В. Судовий розгляд справи про передання О. С., К. С. і Т. С. під державну опіку та піклування

23. 5 січня 2004 року прокурор м. Ромни, за клопотанням служби у справах неповнолітніх, ініціював провадження щодо встановлення опіки держави щодо О. С., К. С. і Т. С.

24. 2 грудня 2004 року, заслухавши заявників, представників служби у справах неповнолітніх та органу опіки та піклування, суд задовольнив позов прокурора. У відповідній частині судового рішення зазначено:

«Належним утриманням та вихованням дітей відповідачі [заявники] не займаються. Діти брудні, голодні, часто знаходяться вдома самі без догляду...

Представники служби у справах неповнолітніх та органу опіки і піклування підтримали свої позовні вимоги, зокрема, описали жахливі побутові умови, в яких

---

¹ Приблизно 300 євро.

² Приблизно 220 євро.

проживає сім'я відповідачів, бруд, антисанітарію, вкрай низьке матеріальне забезпечення...

... Довідка дитячої поліклініки від 16 грудня 2003 року підтверджує, що діти К. С. та О. С. перебувають на диспансерному обліку з приводу анемії I ступеня...

При розгляді справи встановлено, що умови проживання О. С., К. С. і Т. С. є небезпечні для життя і здоров'я, морального виховання, зокрема, діти брудні, голодні, перебувають на диспансерному обліку; О. С. займається бродяжництвом, збирає пляшки, просить милостиню, тому підлягають відібранню у відповідачів та передачі органу опіки і піклування...».

25. Заявники оскаржили це рішення. Вони послалися на те, що Сімейний кодекс України містить обмежений перелік підстав для відібрання дітей від їхніх батьків — це ухилення від обов'язків з догляду, жорстоке поводження з дитиною, хронічний алкоголізм і наркозалежність батьків, експлуатація дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва. Батьки доводили, що ніколи не вчиняли зазначеного і що немає доказів того, що умови виховання їхніх дітей — хай і примітивні — є справді небезпечними. Заявники також стверджували, що їхня неспроможність забезпечити дітям кращі умови пояснюється лише тим, що заявники є сліпими. Вони доводили, що як інваліди вони зазнали дискримінації, і наголошували, що замість того, щоб відбирати у них дітей, державні органи повинні були надати їхній сім'ї необхідну допомогу. Заявники також посілалися на статтю 8 Конвенції.

26. 14 лютого 2005 року апеляційний суд Сумської області відмовив у задоволенні апеляційної скарги заявників. У своїй ухвалі апеляційний суд повторив висновки суду першої інстанції про те, що залишати дітей у заявників небезпечно для їхнього життя, здоров'я і морального виховання. В ухвалі, зокрема, зазначено:

«...той факт, що відповідачі є інвалідами по зору, за встановлених обставин не впливає на висновки суду. Заявники не довели, що органи державної влади та місцевого самоврядування створили дискримінаційні умови для життя сім'ї заявників.

Навпаки, як вбачається з матеріалів справи, державні та інші органи, в межах своїх повноважень, приймали дієві заходи по допомозі сім'ї відповідачів.

Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на порушення якої посилаються заявники, держава все ж таки має право втручатися в особисте і сімейне життя для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей. Враховуючи такі вимоги та фактичні обставини справи, колегія суддів вважає, що порушення статті 8 названої Конвенції не було».

27. Заявники оскаржили це рішення до касаційного суду, посилаючись, по суті, на ті самі аргументи, якими обґрунтовували свою апеляційну скаргу. 22 березня 2006 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявників. На жодному етапі провадження в судах дітей заявників не заслуховували.

28. 23 червня 2006 року рішення суду було виконано. Зрештою, К. С. влаштували до роменського інтернату, тоді як О. С. і Т. С.— до інтернату в м. Суми (приблизно 100 км від Ромен). Згідно з інформацією, одержаною в червні 2007 року від соціального педагога нового інтернату, в який було влаштовано О. С., хлопчик продовжував тікати зі школи, займатися бродяжництвом, і часто виникала необхідність його розшуку.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України

29. Відповідні положення Конституції України проголошують:

Стаття 32

«Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України...»

Стаття 51

«...Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою».

B. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року

30. У відповідних положеннях Сімейного кодексу України сказано:

Стаття 170. Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав

«1. Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам — за їх бажанням або органів опіки та піклування.

2. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав.

З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

3. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини».

С. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року

31. Відповідні положення Закону передбачають:

Стаття 111. Дитина і сім'я

«...Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків».

Стаття 112. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

«Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини...
Держава надає батькам ... допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей..., захищає права сім'ї».

Стаття 114. Розлучення дитини з сім'єю

«Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили».

Д. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

32. У своїй першій щорічній доповіді (2002 року) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначила:

«...Соціальна пенсія [інваліда становить] ... в середньому 41 грн¹, що у 15 разів менше обсягів фінансування перебування дитини в інтернатському закладі (від 400 до 700 грн на місяць)».

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

А. Конвенція ООН про права дитини

33. У преамбулі до Конвенції ООН про права дитини зазначено, що дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні. Згідно зі статтею 9 Конвенції Держави-сторони дбають про те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч

---

¹ Розмір цієї суми щороку переглядається; у 2007 році соціальна пенсія для осіб з фізичними вадами становила 181,5 грн (приблизно 27 євро).

їхньому бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи за судовим рішенням визначають відповідно до застосовного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в інтересах дитини. Вирішення такого питання може бути необхідним у тому чи іншому випадку, коли, наприклад, батьки жорстоко поведуться з дитиною чи не піклуються про неї. При цьому всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у вирішенні такого питання та викладати свою позицію.

В. Комітет ООН з прав дитини

34. У «Прикінцевих висновках» Комітету ООН з прав дитини від 9 жовтня 2002 року стосовно Другої періодичної доповіді України Комітет зазначив таке:

«...Комітет і далі занепокоєний низьким рівнем загального забезпечення ресурсами сфери соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти, що негативно позначається на якості і доступності послуг і особливо ускладнює ситуацію сімей з дітьми, які живуть у злиднях;

...Комітет занепокоєний тим, що принципи ... забезпечення права [дитини] на першочергове врахування її інтересів ... не знайшли повного відображення в законодавстві, заходах і програмах на національному та місцевих рівнях Договірної держави.

...Комітет висловлює серйозне занепокоєння з приводу високого зростання кількості дітей, залишених без батьківського піклування, а також жаль з того приводу, що його попередні рекомендації Договірній стороні щодо розроблення комплексної стратегії допомоги уразливим сім'ям не виконано».

С. Рада Європи

35. У додатку до Рекомендації Rec(2005)5 Комітету міністрів, прийнятої 16 березня 2005 року, перелічено основні принципи забезпечення прав дітей, які виховуються в інтернатських закладах. Зокрема, ці принципи передбачають таке:

«...Сім'я є природним середовищем для розвитку і забезпечення добробуту дитини, і головну відповідальність за виховання та розвиток дитини покладено на батьків;

— наскільки це можливо, мають вживатися профілактичні заходи з підтримки дітей і сімей з урахуванням їхніх особливих потреб;

— встановлення опіки над дитиною має залишатися винятком, і головною метою такого заходу є захист інтересів дитини...;

— рішення про встановлення опіки над дитиною і сам такий захід не повинні бути предметом дискримінації за ознакою ... інвалідності ... або іншого статусу ... батьків дитини...»

36. Згідно з Рекомендацією Rec(2006)19 «Про політику на підтримку позитивного виховання дітей батьками», прийнятою 13

грудня 2006 року, у програмах і заходах з підтримки виховання дітей батьками має враховуватися важливість забезпечення певних стандартів матеріально-побутових умов, достатніх для реалізації завдань позитивного виховання дітей. Урядам належить подбати і про те, щоб діти та батьки мали доступ до належного обсягу різноманітних ресурсів (матеріальних, психологічних, соціальних і культурних).

Виходячи з інтересів дитини, необхідно також приділяти першорядну увагу забезпеченню таких прав батьків, як право на відповідну підтримку з боку державних органів у виконанні своїх батьківських обов'язків. Особливу увагу слід приділяти сім'ям, які опинилися в складних соціально-економічних умовах і потребують більш конкретної підтримки. Необхідно також, щоб загальні програми доповнювалися адресними цільовими заходами.

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявники скаржилися на те, що рішення суду від 2 грудня 2004 року порушило їхнє право на повагу до сімейного життя, передбачене статтею 8 Конвенції, яка проголошує:

«1. Кожен має право на повагу до свого ... сімейного життя...

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

A. Щодо прийнятності

38. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Отже, Суд оголошує її прийнятною.

B. Щодо суті

1. Подання сторін

a. Заявники

39. Заявники погоджувалися, що їхні матеріально-побутові умови дуже примітивні. Але вони не вважали зазначені умови настільки

поганими, щоб вони становили небезпеку для життя і здоров'я дітей та вимагали відібрання дітей з батьківського дому. Зокрема, не було жодних свідчень того, що діти мали якісь хвороби, пов'язані з недоїданням або неохайністю. Що стосується перебування О. С. та К. С. на обліку в центрі охорони здоров'я, постановлення їх на такий облік заявники домоглися за порадою лікаря, щоб забезпечити цих дітей найкращою можливістю отримувати путівки до літніх таборів.

40. Заявники не заперечували, що одержували певну фінансову та іншу підтримку від держави, але стверджували, що її зовсім недостатньо, щоб поліпшити їхнє становище. Крім того, їхні звернення до органів влади з проханням забезпечити постачання газу в їхню квартиру, що дало б їм змогу мати газове опалення і гарячу воду, а отже, створило б для них нормальні санітарні умови, залишилися безрезультатними. На їхню думку, органи влади зосереджували зусилля лише на підготовці документів про незадовільність їхніх побутових умов, замість того, щоб дати їм необхідні поради щодо можливого розв'язання цих проблем. Заявники також погоджувалися з тим, що поміщення дітей до інтернатських закладів, можливо, відповідало б інтересам дітей, але, за їхніми словами, це можна було б зробити в інший спосіб, не позбавляючи дітей батьківського піклування; адже органи влади практично позбавили батьків можливості проводити час зі своїми дітьми поза межами таких закладів, особливо якщо враховувати той факт, що дітей влаштували в різні заклади. На їхню думку, немає жодної небезпеки в наданні дітям можливості короткочасних відвідувань батьківського дому.

41. Щодо бродяжництва О. С. заявники стверджували, що їх не можна звинувачувати за це, оскільки вони намагалися вплинути на свого сина. Однак часто він тікав саме зі школи, де перебував під наглядом вихователів.

42. У підсумку заявники доводили, що національні органи могли б застосувати менш суворі заходи, ніж відібрання від них дітей, і держава могла б допомогти їм виховувати дітей, забезпечивши сім'ї належні умови життя. Вони також наголошували, що при вирішенні їхньої справи в суді думку дітей не брали до уваги.

в. Уряд

43. Уряд погоджувався з тим, що відбулося втручання у право заявників на повагу до сімейного життя, гарантовану пунктом 1 статті 8 Конвенції. Однак Уряд доводив, що втручання здійснювалося згідно із законом, а саме — на підставі статті 170 Сімейного кодексу, що воно мало законну мету — захист інтересів дітей, і що воно було пропорційним.

44. Акцентуючи увагу на тому, що заявників не позбавили батьківських прав, Уряд посилався на той факт, що заявники рідко відвідували своїх дітей після поміщення їх до інтернатських закладів і не поліпшили своїх матеріально-побутових умов, тим самим демонструючи свою незацікавленість у возз'єднанні сім'ї.

45. Крім того, Уряд повідомив Суд про те, що заявники одержували грошову допомогу від держави, а також допомогу від субсидованого державою Українського товариства сліпих, але ця допомога виявилася марною через інфантилізм і безвідповідальність заявників. Зате тепер, перебуваючи під державною опікою, діти живуть у просторих кімнатах, розрахованих на двох-трьох вихованців, можуть відвідувати музеї і театри та їздити до літніх таборів.

46. Підсумовуючи свою позицію, Уряд заявляв, що оскаржуване втручання не становило порушення статті 8 Конвенції.

2. Оцінка Суду

а. Загальні принципи

47. Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*) від 24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, № 307-В). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

48. Визначаючи, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд повинен оцінити — у контексті всієї справи загалом — чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи «Кутцнер проти Німеччини» (*Kutzner v. Germany*), № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та «Зоммерфельд проти Німеччини» (*Sommerfeld v. Germany*), [GC], № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

49. Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а

це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу «*Ньяоре проти Франції*» (*Gnahore v. France*), № 40031/98, п. 59, *ЕЧПР* 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу «*Скоццарі та Дж'юнта проти Італії*» (*Scozzari & Giunta v. Italy*), [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, п. 148, *ЄСПЛ* 2000-VIII).

50. Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу «*Хазе проти Німеччини*» (*Haase v. Germany*), № 11057/02, п. 99, *ЄСПЛ* 2004-III (витяги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина, якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи «*Валлова і Валла проти Чеської Республіки*» (*Wallova and Walla v. the Czech Republic*), № 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і «*Гавелка та інші проти Чеської Республіки*» (*Havelka and Others v. the Czech Republic*), № 23499/06, п. 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу «*К. А. проти Фінляндії*» (*K. A. v. Finland*), № 27751/95, п. 92, *ЄСПЛ* 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу «*Мозер проти Австрії*» (*Moser v. Austria*), № 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані вище рішення у справі «*Валлова і Валла проти Чеської Республіки*», пп. 73–76, та у справі *Гавелка та інші*, п. 61).

51. Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на достатній доказовій базі (яка, за потреби, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати

участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: «Шульц проти Польщі» (*Schultz v. Poland*), № 50510/99, від 8 січня 2002 року; «Реммо і Узункая проти Німеччини» (*Remmo and Uzunkaya v. Germany*), № 5496/04, від 20 березня 2007 року; та «Полашек проти Чеської Республіки» (*Polasek v. Czech Republic*), № 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах *Гавелка та інші*, п. 62, і *Хазе*, п. 97).

52. У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинятися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах *К. і Т.*, п. 166; *Кутцнера*, п. 67, та *Мозера*, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах *Кутцнера*, п. 76–77, та «*К. і Т. проти Фінляндії*» [GC], п. 179).

в. Застосування зазначених принципів у цій справі

53. Сторони погоджуються з тим фактом, що рішення про встановлення державної опіки над О. С., К. С. та Т. С. становило втручання у права заявників, гарантовані статтею 8; що це втручання здійснювалося згідно із законом і мало законну мету — захист інтересів дітей. Залишається визначити, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

54. У цьому зв'язку Суд передусім зазначає: заявники загалом погоджувалися з Урядом, що з погляду матеріального забезпечення поміщення їхніх дітей до таких спеціальних виховних закладів, як інтернати, можливо, відповідало інтересам дітей, якщо врахувати обмеженість наявних у них ресурсів для задоволення своїх повсякденних потреб. Проте вони не погоджувалися з тим, що для цього необхідно було виносити рішення про відібрання від них дітей, яке обмежило їхні можливості забирати дітей додому на час, вільний від занять, наприклад, на час канікул чи на вихідні.

55. Як зазначає Суд, національні органи мотивували своє рішення тим, що заявники, через недостатність коштів і через особисті якості, неспроможні забезпечувати дітей належним харчуванням, одягом, підтримувати належні санітарні умови, належним чином дбати про

здоров'я дітей, а також забезпечувати їхню соціальну адаптацію та справляти на них відповідний виховний вплив, і що така ситуація була небезпечною для життя, здоров'я та морального виховання дітей. Суд визнає, що такі мотиви були безсумнівно доречними для прийняття відповідного рішення.

56. Проте, оцінюючи, чи були вони також достатніми, Суд ставить під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально-побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я. Суд зазначає, зокрема, що провадження у справі про опіку, розпочате в січні 2004 року, завершилося лише 23 червня 2006 року, коли було ухвалено рішення про відібрання дітей від батьків, але, як свідчать документи, протягом зазначеного періоду не було подано жодного клопотання про вжиття тимчасових (проміжних) заходів і не було зафіксовано жодного факту завдання шкоди дітям. Крім того, кілька конкретних висновків (наприклад, про те, що дітей не годують і не вдягають належним чином, а також часто залишають самих удома) ґрунтувалися виключно на доповідях, складених представниками відповідних міських служб за результатами окремих, не систематичних перевірок помешкання заявників. При цьому суд не розглядав ніяких доказів на підтвердження такої інформації — не заслуховував, наприклад, самих дітей, не досліджував їхні медичні документи, не звертався до висновків педіатрів чи показань сусідів. Фактом є те, що єдиним об'єктивним доказом, наведеним у рішенні суду першої інстанції на підтвердження висновку про незадовільний стан здоров'я дітей, є медична довідка, видана за рік до того, яка засвідчувала перебування О. С. та К. С. на обліку як хворих на анемію першого ступеня, хоч її достовірність, незважаючи на відповідні спростування з боку заявників, не було перевірено. Так само, формулюючи висновок про неспроможність заявників справляти на дітей належний виховний вплив і забезпечувати їхню соціальну адаптацію, суди спиралися головним чином на інформацію міських служб про те, що О. С. бродяжить і жебракує, проте не зажадали від них назвати конкретні дати, кількість прогулів, імена свідків та інші відповідні факти.

57. Поза тим, немає свідчень того, що судові органи якимсь чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефективного консультування. Щодо фінансових проблем, то роль Суду не полягає в тому, щоб визначати, чи мала сім'я заявників, з огляду на інтереси збереження єдності сім'ї, право на забезпечення їй певного рівня матеріально-побутових умов за державний кошт. Однак це питання

потребує обговорення — спочатку на рівні відповідних державних органів, а далі — під час судового розгляду.

58. Щодо міри, якою незадовільність виховання дітей могла бути зумовлена стверджуваною безвідповідальністю заявників як батьків, суди не вдавалися до розгляду незалежних доказів (наприклад, експертного висновку психолога), аби оцінити їхню емоційну чи психічну зрілість та мотивацію в розв'язанні побутових проблем. У мотивувальній частині судового рішення немає й аналізу спроб заявників поліпшити умови свого життя — наприклад, їхніх звернень з проханням забезпечити постачання природного газу, компенсувати заборгованості із заробітної плати і допомогти з працевлаштуванням. Натомість суди, як видається, прийняли на віру подану міськими службами інформацію про те, що заявники не спромоглися поліпшити свої матеріально-побутові умови та скорегувати своє ставлення, незважаючи на фінансову та іншу підтримку, а також заходи з відповідного консультування. Окрім описових доповідей, складених за результатами перевірок, у яких вказувалося на ті самі проблеми (скажімо, як прогнилий дитячий матрац), суд не зажадав ніяких інших даних, наприклад, стосовно фактичного обсягу та достатності соціальної допомоги або змісту конкретних рекомендацій, наданих під час консультування, а також пояснень, чому ці рекомендації не дали результату. Суд вважає, що витребувана конкретна інформація у цьому зв'язку могла б допомогти визначити, чи виконали відповідні органи свій конвенційний обов'язок зі збереження єдності сім'ї і чи дослідили вони достатнім чином ефективність менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків.

59. Суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей (включаючи О. С., якому в грудні 2004 року, коли тривав розгляд справи в суді першої інстанції, було тринадцять років) і що внаслідок виконання рішення про відібрання дітей від батьків їх не лише відокремили від родини, а й помістили в різні заклади. Двоє з них виховуються в іншому місті, далеко від Ромен, де живуть їхні батьки, брати і сестри, і це ускладнює можливості підтримувати регулярні стосунки.

60. Беручи до уваги всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що, незважаючи на доречність аргументів, якими національні органи обґрунтовували своє рішення про відібрання дітей від батьків, ці аргументи не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників.

61. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 8 КОНВЕНЦІЇ

62. Заявники скаржилися, що рішення про встановлення опіки над дітьми приймалися на тій підставі, що заявники є інвалідами, і стверджували, що держава не виконала свого обов'язку із забезпечення належних умов задля збереження їхньої сім'ї. Вони посилалися на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Стаття 14 передбачає:

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

63. Уряд наполегливо доводив, що дітей відібрали не з огляду на інвалідність заявників. Уряд посилався на те, що чимало інших сліпих громадян виховували своїх дітей самі, забезпечуючи їх належним піклуванням. На думку Уряду, матеріально-побутові умови заявників були результатом їхнього власного вибору, а не інвалідності чи рівня доходів.

64. Заявники оспорювали цей аргумент. Вони посилалися передусім на те, що за кількістю дітей їхня сім'я була унікальною серед подружніх пар із вадами зору. Крім того, жодна з таких сімей, внесених у списки УТОСу, не мала таких незадовільних житлових умов. Хоча заявники погоджувалися з тим, що їхні матеріально-побутові умови не були задовільними для виховання дітей, вони все ж таки наголошували, що, враховуючи їхню зовсім особливу ситуацію, державні органи повинні були докладати більше зусиль до того, щоб забезпечити їхню гідність і рівність зі здоровими людьми.

65. Суд зазначає, що, хоча через свою інвалідність заявники, можливо, зазнавали певних труднощів у забезпеченні своєї сім'ї всім необхідним — наприклад, труднощі в пошуку підходящої роботи або в підтриманні порядку в домі, аргументи, подані ними на обґрунтування цієї скарги, не містять, на думку Суду, свідчень того, що із заявниками поводитися інакше, ніж з іншими, в аналогічній ситуації або так само, як з іншими, в інших ситуаціях (див., зокрема, справу «*Флімменос проти Греції*» (*Thlimmenos v. Greece*), [GC], 34369/97, п. 44, ЄСПЛ 2000-IV).

66. Отже, ця скарга є явно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

67. Заявники також скаржилися на те, що судове провадження та рішення, винесені судами в їхній справі, були несправедливими. Вони

посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції, який у частині, застосовній до цієї справи, проголошує:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом..., який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»

68. Уряд оспорував ці аргументи.

69. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана зі скаргою заявників за статтею 8, тому також має бути оголошена прийнятною.

70. Суд також повторює, що, незважаючи на різний характер інтересів, захищених статтями 6 і 8 Конвенції, і на те, що така різниця може вимагати окремого розгляду скарг, поданих з посиланням на ці положення, суттю скарги заявників у цій справі є відсутність поваги до сімейного життя. Тому, беручи до уваги наведені вище висновки за статтею 8 (див. пункти 60–61 вище), Суд вважає, що немає необхідності в окремому розгляді цих фактів у світлі статті 6 (див. справу «Хант проти України» (*Hunt v. Ukraine*), № 31111/04, п. 66, від 7 грудня 2006 року).

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

71. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

72. Заявники вимагали 30 000 євро відшкодування моральної шкоди.

73. Уряд оскаржив цю вимогу.

74. Суд визнає, що заявники зазнали моральної шкоди внаслідок невиконання державою свого обов'язку із забезпечення права заявників на повагу до своєї сім'ї. Суд вважає, що висновок про наявність порушення Конвенції не становить достатнє відшкодування моральної шкоди. Здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявникам 5000 євро як спільне відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми.

B. Судові та інші витрати

75. Заявники також вимагали 1150 євро відшкодування судових та інших витрат, пов'язаних з провадженнями в національних судах і в Європейському суді.

76. Уряд вказував на те, що заявники вже одержали достатню суму за цим пунктом, надану їм Радою Європи в якості правової допомоги.

77. Згідно з практикою Суду заявник має право на відшкодування судових та інших витрат лише в разі, якщо доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір є обґрунтованим. У справі, що розглядається, Суд враховує те, що заявники не надали договору стосовно гонорарів їхньому адвокату або затвердженої відомості проведеної ним юридичної роботи в Суді. З огляду на зазначене вище і на той факт, що заявникам уже було надано кошти на правову допомогу, Суд не присуджує їм відшкодування з цього приводу.

С. Пеня

78. Суд вважає належним призначити пеню виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткових пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скарги за статтею 8 та пунктом 1 статті 6 Конвенції прийнятними, а решту скарг — неприйнятними.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

3. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати цю заяву за статтею 6 Конвенції.

4. *Постановляє*, що:

а) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявникам спільно 5000 (п'ять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з цієї суми; ця сума має бути конвертована у національну валюту держави-відповідача на день здійснення платежу;

б) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.

5. *Відхиляє* решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пп. 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Райт МАРУСТ
Голова